

Bayburt'ta Şeyh Eşref İsyanı

Uprising of Sheikh Ashraf in Bayburt

Alaattin UCA - Aytunç ÜLKER

Öz

Milli Mücadele döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı Türkiye'de pek çok iç isyan çıkmıştır. Bu isyanlar içerisinde Şeyh Eşref İsyanı ya da diğer adıyla Hart İsyanı olarak bilinen ayaklanma, diğerlerinden oldukça farklı bir özelliğe sahiptir, çünkü isyanın çıktığı tarihte Türkiye Büyük Millet Meclisi henüz açılmamıştır. Ancak o günlerde Heyet-i Temsiliye, Sivas Kongresi'nden sonra Anadolu'da duruma hâkim olma çabası içerisindeydi.

Böyle bir ortamda Bayburt'un Hart bucağında Şeyh Eşref'in bazı kaynaklara göre yedi devlet kralını huzuruna toplayarak dünyayı ıslah etmek, bazılarına göre ise Şiliği yaymak amacıyla ayaklandığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla isyanın çıkışıyla ilgili farklı sebepler gösterildiği ve bu sebeplerin bir anlamda tahlile ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmamızda sebep ve sonuçları çok tartışılan ve kime karşı niçin çıkarıldığı pek belli olmayan bu ayaklanma incelenecektir. Bu çalışmamızda Mustafa Kemal'in konuyla ilgili görüşleri, T. C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi belgeleri, dönemin önemli basın yayın organlarından Albayrak gazetesinin açıklamaları, olaya şahit olan kişilerin anıları ve konuyla ilgili yazılmış diğer eserlerden, olaydan bir yıl sonra konuyu gündemine alan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Zabıt Ceridelerinden faydalanılacaktır. Olayın Bayburt ve çevresine etkileri, günümüz Bayburt insanının olaya bakışı ve diğer iç isyanlardan farkı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bayburt, Hart (Aydıntepe), Şeyh Eşref, İç İsyanlar, Milli Mücadele.

Abstract

During the years Turkish National Struggle there had been many domestic revolts against the Grand National Assembly of Turkey. Among these, Şeyh Eşref revolt or with its different name Hart revolt had different characteristics compared to the other revolts because when the time that the revolt took place the Grand National Assembly of Turkey was not opened yet. However, in these days Heyet-i Temsiliye was trying to be in charge of the situation going on in Anatolia.

In such an environment, in Hart district of Bayburt, Şeyh Eşref based on different sources declared that he would bring the king of seven states into his presence. Some other sources say he tried to spread Shi'i Islam by doing so. Therefore, it is understood that different reasons has been affirmed so far.

* Makalenin Geliş Tarihi: 13.05.2015, Kabul Tarihi: 21.06.2016 Bu bildiri 28-30 Mayıs 2014 tarihlerinde Bayburt Üniversitesi'nde düzenlenen Tarih ve Kültürü ile XIX. Yüzyıldan Günümüze Bayburt Uluslararası Sempozyumu'nda sunulmuştur. Yeniden düzenlenerek yayınlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta: alaattinuca@hotmail.com. - Arş. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E-posta: aytunculker@hotmail.com.

görsel

Akademik
Bakış

79

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

In the article, this revolt with its uncertainty considering its reasons, results and targets will be analyzed. In this research, Mustafa Kemal's opinions of the topic, documents from the Prime Ministry of Ottoman Archives and Republican Archives, Albayrak newspaper which is one of the important press organs of the time, memories of the people who witnessed the event and the other works about the event, Zabıt Cerideleri of the Grand National Assembly of Turkey that put the event on the agenda about a year later will be used as the source material. The effects of the event on the Bayburt and its environment, perceptions of the event of today's Bayburt people and the revolts difference from the other domestic revolts will also be analyzed.

Keywords: Bayburt, Hart (Aydıntepe), Şeyh Eşref, Domestic Revolts, National Struggle.

Giriş

Bayburt hadisesinin ortaya çıkışı ilginç bir döneme rastlamıştır. Bu sırada henüz Erzurum ve Sivas Kongreleri yeni yapılmış; Heyet-i Temsiliye ülkenin içinde bulunduğu duruma hâkim olmaya çalışmaktadır. Öte yandan İstanbul Hükümeti ise acz içerisinde bulunmaktadır. Yani bir tarafta milli güçlerin henüz tam anlamıyla teşkilatlanmamış olması, diğer tarafta merkezi otoritenin önemini kaybetmesi böyle bir isyan için ortamı uygun hale getirmiştir.¹

Bayburt hadisesinin müsebbibi Şeyh Eşref, Hart nahiyesi (bugünkü Aydıntepe ilçesi) halkından olup medrese tahsili görmüş bir kişidir. Daha sonra Harput'ta ikamet eden Erzurumlu Osman Bedrettin Efendi'nin dergâhında hizmet ederek ona intisap etmiştir. Kendisi sözde keramet göstererek Hart halkından bazılarını etrafına toplayıp kısa sürede çevresinde etkili olmaya başlamıştır. Hart'ın dışında Sürmene civarında da önemli miktarda taraftar bulan Şeyh Eşref'in 400 silahlı adamı olduğu bilinmektedir.²

Şeyh Eşref, Harput'tan döndükten sonra 1908 yılından beri yaptığı telkinlerle kendisinin kutsal bir varlık olduğu, dolayısıyla vücuduna kurşun işlemeceği söylentilerini çıkararak bu hayallerin bölgede bir inanç haline gelmesine sebep olur. 1908 yılından itibaren peygamberlik iddiasıyla Allah tarafından kendisinin şeriatın ilanına memur edildiğini duyurarak İslam âlemini kendisine bağlama sevdasına düşer. Bu yoldaki çabalarını arttıran şeyh, başta padişah olmak üzere bütün memur, subay, asker ve ulemaya küfür isnat ederek hepsinin kâfir olduğunu ilan eder.³

Şeyh Eşref'in zararlı hareketleri ve etrafa yaptığı kötü tesir I. Dünya Savaşı öncesine dayanır.⁴ Nitekim Erzurum Valiliği, savaştan hemen önce kendisini tutuklatır. Fakat Erzurum düşman işgaline uğrayınca şeyh serbest kalır, Hart'a dönerek faaliyetlerine devam eder. Şeyhin faaliyetlerinden rahatsız olan çevre halkının 'Şeyh Eşref, Şiilik telkinatı yapıyor' şeklindeki şikâyeti üzerine

1 Hasan Şen, Şeyh Eşref Ayaklanması ve Gümüşhane, *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu (13-17 Haziran 1990)*, Ankara, 1991, s. 113.

2 Şen, a.g.b., s. 113; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 2. Cilt, İstanbul 1991, s. 161.

3 Şen, a.g.b., s. 114.

4 Tansel, a.g.e., s. 162.

şeyh, 16 Ağustos 1919 tarihinde ifadesinin alınması için Bayburt'a çağrılır. O, bu çağrıya itibar etmediği gibi Hart'taki müritlerini silahlandırarak isyana kalkışır. Bu sırada Hart'ta bulunan ve sayıca yetersiz olan jandarma birliklerini de tehdit eder. Bu durum üzerine harekete geçen Hart nahiyesi müdürü 20 Ekim 1919'da vilayete müracaat ederek şeyhin faaliyetlerine dikkat çeker.⁵ 26 Ekim 1919 günü Şeyh Eşref, hükümetin dinsiz olduğunu ve dünyayı ıslah edeceğini söyler. O gün, Bayburt kaymakamı, şeyhi, müftü aracılığıyla ilçeye çağırır ancak Şeyh Eşref çağırışı kabul etmez. 26 Ekim 1919'dan beri ayaklanma halinde olan Şeyh Eşref, 6 Aralık 1919 günü Gümüşhane'de sorguya çekilir ve subaylara yalnızca bucak müdürüyle arasının açık olduğunu, ne emrederlerse yapacağını söyler.⁶

Bu arada 3 Aralık 1919 tarihli bir telgrafla Erzurum Valiliği, Erzurum'da örfi idareyi gerektirecek bir durum olmadığını, Şeyh Eşref hadisesinin divan-ı harb-i örfide görülmesinin uygun olacağını ve Bayburt'ta örfi idare ilan edilmesi gerektiğini Dâhiliye Nezaretine bildirir.⁷

Bazı yazarlara göre Bayburt'un Hart nahiyesinde çıkan bu ayaklanma şeriat düzeni kurmak amacıyla çıkarılmıştır.⁸ Bazılarına göre de ayaklanma irticai bir faaliyettir. Maksatlı yobazlığın bir örneğidir. Şeyh Eşref kendisini şeriat sahibi ve beklenen mehdi diye tanıtmış sahte peygamberlik iddiasında bulunmuştur. Dolayısıyla bu olay bir gericilik hareketidir. Şeyh Eşref'in yeni bir mezhep ya da tarikat kurduğu ve kurduğu bu düzenin Said-i Nursi'nin Nurculuk hareketine benzediği iddia edilmektedir.⁹

Erzurum Kongresi'nin toplandığı günlerde ülkede milli birlik ve beraberlik yolunda önemli adımların atıldığı bir zamanda Ermeni ve Rumların gerçekleştirdiği bozguncu hareketlerle birlikte Şeyh Eşref'in davranışları, irticai tutumunu ve isyancı gidişini sürdürmek istemesi, milli birliğin kurulmasını ciddi şekilde engelleyen bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰

Bundan sonra 8 Aralık 1919 günü başında Binbaşı Nuri Bey'in bulunduğu 50 kişilik bir müfreze Hart'a gönderilir.¹¹ Olayla ilgili olarak bir taraftan inzibati tedbirler alınırken bir yandan da olayı sıcak bir çatışmaya dönüştürmemek, nasihat ve görüşmeler yoluyla çözmek üzere din adamlarından kurulu bir heyet harekete geçirilir. Hart'a gelen heyet hemen şeyhle görüşmek ister

5 Şen, *a.g.b.*, s. 114.

6 Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, s. 192, 265; Kenan Esengin, *Milli Mücadele'de Hıyanet Yarışı*, Ankara 1969, s. 33, 34.

7 BOA, DH. ŞFR. 653.42.1; BOA, DH. ŞFR. 653.42.2.

8 Ergun Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1994, s. 207.

9 Esengin, *a.g.e.*, s. 28, 29.

10 Esengin, *a.g.e.*, s. 33.

11 Şen, *a.g.b.*, s. 114; Esengin, *a.g.e.*, s. 34.

Görüş

Akademik
Bakış

81

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

ancak şeyhin bilinmeyen bir yere gitmiş olması sebebiyle görüşme yapılamaz. Görüşmenin gerçekleşmemesi üzerine heyetle beraber bölgede bulunan askeri birlik de geri dönmek ister. Köy halkı askerin yorgun olduğu gerekçesiyle yemek yedikten sonra gitmelerini rica eder. Askerlerin köy evlerine yemek için dağıldığı bir sırada şeyh müritleriyle köye dönerek askerleri baskına uğratarak silahlarını ellerinden alır ve kendilerini esir eder. Bu arada Bayburt'tan yardım istemekte olan Alay Komutanı Nuri Bey şehit edilir.¹²

Bu birliğin şeyh ve adamlarınca esir alınması üzerine Bayburt'tan 60 kişilik ikinci bir birlik gelmiş, Hart'ın güneyindeki Karz-i Süfla (Aşağı Kırzi) köyünde mevzilenmiştir. Miralay Hasan Lütfü Bey komutasındaki bu birlik de 9 Aralık 1919 gecesi şeyhin müritleri tarafından yapılan bir baskınla esir alınmıştır. Çatışma esnasında bir kısım asker de şehit olmuştur. Şeyhin gücü bu başarısından sonra büsbütün artmıştır.¹³

Miralay Hasan Lütfü Bey harekete geçmeden önce Şeyh Eşref'e sözü nü geçirebilecek hatırlı bir kişi aranmış ancak bulunamamış ve bu durum da Erzurum Valiliği tarafından 11 Aralık 1919 tarihli telgrafla Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.¹⁴

Siyasi durumun hassas olduğu böyle bir zamanda yetkililerin kararsızlığından cesaret alan şeyh, kısa sürede vardığı noktayı büyük bir başarı olarak değerlendirmiştir. Nitekim bu olaylardan sonra peygamberlik ve mehdilik iddiasında bulunmuştur. Şeriatı ön plana çıkaran ve dinin koruyucusu gibi görünen şeyh; padişaha, halifeye ve hükümete açıkça isyana kalkışmıştır. Bütün kâinatla harp edeceğine dair beyanlarda bulunmuş, çevre köyler ile Karadeniz sahillerine nüfuz etmekten de çekinmemiştir. Müritlerini Hart çevresinde toplayarak Bayburt üzerine, oradan da Erzincan'a yürümeye hazırlanmış, bundan sonraki hedef olarak da Erzurum'u seçmiştir.¹⁵ Şeyhin bölgedeki bu faaliyet ve düşünceleri üzerine 11 Aralık 1919 tarihli bir telgrafla Erzurum Valiliği, Şeyh Eşref ve çevresindekilerin yeni bir mezhep icat ettiklerini ve haklarında yapılan incelemenin sonucunu bir telgrafla Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir.¹⁶

13 Aralık 1919 günü şeyhin tedip edilmesi için daha etkili bir askeri müdahale planlanırken diğer taraftan vilayet kadısının da içinde bulunduğu ikinci bir nasihat heyeti gönderilerek şeyhten esir aldığı askerleri serbest bırakması

12 Şen, *a.g.b.*, s. 114; Sarhan, *a.g.e.*, s. 268.

13 Şen, *a.g.b.*, s. 115; Esengin, *a.g.e.*, s. 35; Sarhan, *a.g.e.*, s. 270.

14 BOA, DH. ŞFR. 653.134.1; BOA, DH. ŞFR. 653.134.2; BOA, DH. ŞFR. 653.134.3. (Örnek arşiv belgesi için bkz. Ek 1 ve Ek 2)

15 Şen, *a.g.b.*, s. 115.

16 BOA, DH. ŞFR. 654.1.1; BOA, DH. ŞFR. 654.1.2; BOA, DH. ŞFR. 654.1.3; BOA, DH. ŞFR. 654.1.4; BOA, DH. ŞFR. 654.1.5; BOA, DH. ŞFR. 654.1.6; BOA, DH. ŞFR. 654.1.7; BOA, DH. ŞFR. 654.1.8; BOA, DH. ŞFR. 654.1.9; BOA, DH. ŞFR. 654.1.10; BOA, DH. ŞFR. 654.1.11; BOA, DH. ŞFR. 654.1.12; BOA, DH. ŞFR. 654.1.13; BOA, DH. ŞFR. 654.1.14; BOA, DH. ŞFR. 654.1.15; BOA, DH. ŞFR. 654.1.16; BOA, DH. ŞFR. 654.1.17.

istenmiştir. Hükümete itaat etmesi halinde kendisine bir şey yapılmayacağı hususunda teminat verilerek ikna edilmeye çalışılan şeyh, yapılan bütün teklifleri "Hepiniz kâfirsiniz. Kimseyi tanımam ve boyun eğmem. Savaşıcağım." ifadeleriyle reddederek arabulucuları elleri boş bir şekilde geri göndermiştir.¹⁷

Bu arada Kafkas Ordusu Kumandanı Miralay Rüştü Bey komutasındaki mürettep Kuva-yı Milliye birliğinin Bayburt'a vardığı Erzurum Valiliği tarafından Dâhiliye Nezaretî'ne 13.12.1919 tarihli telgrafla bildirilmiştir.¹⁸ Bütün bu telgraflar bölgedeki her gelişmenin anında Dâhiliye Nezaretî'ne bildirildiğini göstermektedir.

14.12.1919 tarihinde Fevzi Paşa bölgede Şeyh Eşref hadisesinden başka asayiş sorunu bulunmadığını, bu sorunun da çözülüp, neticesinin bildirileceğini yine Dâhiliye Nezaretî'ne gönderdiği başka bir telgrafla beyan etmiştir.¹⁹

Fevzi Paşa başkanlığında oluşturulan komisyon, Şeyh Eşref hadisesiyle ilgili tahkikat ve değerlendirme yaparak hazırladığı raporu 17 Aralık 1919 tarihli telgrafla Dâhiliye Nezaretî'ne göndermiştir. Söz konusu raporda gelişmeler şöyle anlatılmaktadır:

Erzurum'dan takdim edilen telgrafnamede arz edildiği üzere dünkü Pazartesi günü Bayburt'a gelerek Şeyh Eşref hadisesini derinliğine araştırmak için bu gün kasabada kaldık. Tahkikat icrası için vilayetten gelen merkez kadısı ile merkez müdde-i umumisi, Bayburt'taki fırka kumandanı ve diğer iki zattan mürekkep bir komisyon burada tahkikat icrasına başlamış. Ve hadisenin meydana gelişi hakkında birçok muhtelif rivayet mevcut olmasından naşi bizzat Şeyh Eşref'le görüşerek meseleye mahallince vukûfiyet peyda etmek heyetimizce de tensip edilerek Merkez Kadısı Hurşit Efendi bu sabah Hart nahiyesi merkezine gitmiş ve şimdiye kadar oraya gidenlerin şeyh tarafından rehine tarzında alıkonulduğu görülmekte ve nihayet akşam ezanına kadar avdet etmediği takdirde de kendisinin de şeyh tarafından alıkonulduğunun bilinmesi ve ona göre tedbir düşünülmesi icap edeceği aramızda anlaşılmış olup söz konusu kadı efendinin dönüş zamanı olan gece yarısına kadar gelmemiş olduğundan bunun da diğerleri gibi şeyh ve daha doğrusu müridânı tarafından tevkif edildiği tahakkuk etmiş olur.²⁰

Çok çeşitli rivayetler meyanında asıl ve doğruya en yakın olanı, söz konusu şeyhin tam akıllı biri olmayıp meczup ve ihtiyaten mecnunâne bazı harekâta teşebbüs ettiği ve müftü tarafından uyarılması için yapılan davete

17 Şen, *a.g.b.*, s. 115; Sarıhan, *a.g.e.*, s. 276.

18 BOA, DH. ŞFR. 654.22.1.

19 BOA, DH. ŞFR. 654.16.1; BOA, DH. ŞFR. 654.16.2; BOA, DH. ŞFR. 654.16.3; BOA, DH. ŞFR. 654.16.4; BOA, DH. ŞFR. 654.16.5; BOA, DH. ŞFR. 654.16.6.

20 Süleyman Atmaca, *Hart İsyanı / Şeyh Eşref Olayının İç Yüzü*, <http://lazarifoglu.blogcu.com/hart-isyani-seyh-esref-olayinin-ic-yuzu-suleyman-atmaca/11929434> (Erişim Tarihi: 18.04.2014).

icabet etmemesi üzerine tekrar celbinin lüzumu jandarmaya tebliğ edildiği sıralarda Hart nahiyesinde işinin ehli olmayan jandarmalardan birinin düğün esnasında şeyhin tekkesi önünde davul zurna çalması ve bazılarının da ulema kıyafeti giymiş halde işrette bulunmalarına şeyh ile müritlerinin canı sıkılarak nehyi ani'l-münker kabilinden bazı dostane ifadelerde bulunmaları, oradaki jandarmalarla kumandanları Salih Efendi'nin öfkelenmesine sebep olup şeyh ve müritleri hakkında bazı kötü muameleye kalkışmış olmaları, müritleri gazaba getirerek tecavüzata sebep olmuştur.²¹

Jandarma kumandanının kaza merkezinden yardım çağırması üzerine bir askeri müfreze sevk edilerek bu suretle basiretsiz hareket edilmesi de keyfiyeti büsbütün karıştırmış ve müdahaleye giden asker efradının silahlarının alınması ve kendilerinin orada kalması gafleti sebepleri layıkıyla açıklığa kavuşmamıştır. En kuvvetli ihtimale göre askerce gerekli tedbirlerin alınmamış olması silahlarının teslim alınması sonucunu doğurmuştur. Silah teatisi esnasında maalesef iki uç asker maktul düşmüştür.²²

Kanaatimize göre vakanın ilk başlangıç safhası tamamen şeyhin lehinde olup kaza ve nahiyehükümetinin ve zabıt ile cihet-i askeriyenin bu konudaki harekâtları basiretten uzak, asker sevki ile ani katl hadisesinin teşkil eylediği son safhası zahiren şeyhin aleyhinde görülmekte ise de şeyh ile ona tabi olanların hayatlarını tehlikede görerek nefsi müdafaaya kıyam etmiş olmaları ve bilahare giden eşhası rehine kabilinden alıkoyarak tevkif etmeleri hadiseden dolayı tabii olarak meydana gelen korku ve dehşetten mütevellit ve canlarını kurtarmaya matuf bir ihtiyati tedbir nev'inden olması daha çok dikkate değerdir. Çünkü işin içinde cinnetten kaynaklanan telkinat veya şiddet hali gibi geçerli sebeplerin mevcut olması söz konusu şeyh ile avanesinin bir siyasi karar ilan etmek fikriyle hareket etmedikleri zannını gerektirmektedir.²³

Bu hadise üzerine şeyhin müridanının daha da arttığı ve hatta eşkıyalıktan başka bir şey düşünmeyen Sürmene kazası ahalisinin birçoklarının iltihaka mütemayil oldukları söyleniyor. Gaspı kâr ve sanat ittihaz eden birçok eşirranın bu halden istifade etmeye çalışmaları tabii bulunursa da sık sık bu kasaba havalisinde eşkıyalık icra eden Sürmene eşkıyası tarafından oluşturulan münferit olayların vakti zamanıyla engellenmemiş olması bunun asli sebebi olduğu açıktır. Ve şimdi şeyhin hadisesi ile eşkıyanın geçmiş ve şimdiki vukuatı tefrik edilerek usulüne göre zorlayıcı tedbirler alındığı takdirde esbabın kısmen istikrarın teminini mucip olacağı aşikârdır. Gerçi askeri kuvvetlerin müdahalesi

21 Atmaca, *a.g.m.*, <http://lazarifoglu.blogcu.com/hart-isyani-seyh-esref-olayinin-ic-yuzu-suleyman-atmaca/11929434> (Erişim Tarihi: 18.04.2014).

22 Atmaca, *a.g.m.*, <http://lazarifoglu.blogcu.com/hart-isyani-seyh-esref-olayinin-ic-yuzu-suleyman-atmaca/11929434> (Erişim Tarihi: 18.04.2014).

23 Atmaca, *a.g.m.*, <http://lazarifoglu.blogcu.com/hart-isyani-seyh-esref-olayinin-ic-yuzu-suleyman-atmaca/11929434> (Erişim Tarihi: 18.04.2014).

halinde hükümetin gücünü korumayı temininde yarım tedbirlerle hareket eylediği takdirde eşkıyanın yüz bularak, hükümet kuvvetini hiçe sayması mahzurunun def'i noktasında bu hadisenin silah kuvvetiyle halli, şeyh ile avanesinin terhiniyle, bir surette tedibi lüzumuna kani olanlar var ise de kanaat-i acizane-mize göre hal ve vaziyet buralarını bu suretle düşünmek ve tatbik etmek asla müsait olmayıp Şeyh Eşref'in zaten mecnun derecesinde meczuplardan ve her halde bu gibi haliyle rüfekasını idare edemeyecek derecede acezeden bulunduğu umumen bilinmekte olup meselenin silah kuvvetiyle halline kalkışılması halinde dahi birçok suçluların can korkusu dolayısıyla şeyhin avanesine iltihak edeceği tabii ve bu şekilde sevkıyat icrası halinde zararsız hale getirilmelerinden şüphe edilmese de ahali arasında bu gibi toptan öldürme hal-i hazırda dâhil ve harice karşı icra edeceği tesiratın önemli şiddeti; bu babda afv ve sulh yolunun yegâne çare olduğu mülahazatını ortaya çıkarmakta; binaenaleyh burada müteşekkil heyet-i mahsusa tarafından icra edilecek tahkikatın tek taraflı olup şeyh ile müridan avanesinin olayın mahiyeti hakkında verecekleri izahat alınmadıkça kanaat tek taraflı olacak, kesin hakikat mahiyetinde olamayacağına ve mahallinde en son tahkik memuru Kadı Hurşit Efendi'nin rehine olarak alıkonulduğundan dolayı vakanın sonlanmasını temin için iki şıktan birisinin yapılmasının derhal seçilmesi lazım olup âcizane kanaatimizce ikinci şık olan af yolunun tercihi maslahata muvafık görülmektedir.²⁴

Şeyhin rehine olarak alıkoyduğu askerlerle silahların teslimine, kendisiyle rüfekasına kuvvetli teminat verilmesi şartına bağlamakta olduğu ve bir rivayete göre bu teminatın ecneblerce tasdik olması lüzumunu ileri sürdüğü anlaşılmakta olup şeyhin anlatılmakta olan haline nazaran bunun arkasında bir takım suçluların bazı şeytanca teşviklere tevessül cüretinde buldukları ihtimalini meydana koymakta olmasına göre münasip görülecek tedbirlerin acilen alınması tebliğini mecbur etmekte ise de arz edilen hale göre gereğinin tayin ve takdiri değerli ve isabetli görüşlerinize bağlı olduğu maruzdur.²⁵ Böylece bütün gelişmelerin İstanbul'a Dâhiliye Nezareti'ne anında bildirildiği bir kez daha görülmektedir.

18 Aralık 1919 Perşembe günü ise Dâhiliye Nezareti, Fevzi Paşa'nın Bayburt'tan gönderdiği rapora dayanarak Şeyh Eşref olayının mahalli yöneticilerin basiretli olmayan tutumları yüzünden büyüdüğünü, Şeyh Eşref'in can korkusuyla kaçtığını bildirmiş ve sert askeri tedbirler yerine olayı yatıştırmak için af çıkarılmasını önermiştir.²⁶

24 Atmaca, *a.g.m.*, <http://lazarifoglu.blogcu.com/hart-isyani-seyh-esref-olayinin-ic-yuzu-suleyman-atmaca/11929434> (Erişim Tarihi: 18.04.2014).

25 BOA, DH. ŞFR. 654.67.1; BOA, DH. ŞFR. 654.67.2; BOA, DH. ŞFR. 654.67.3; BOA, DH. ŞFR. 654.67.4; BOA, DH. ŞFR. 654.67.5; BOA, DH. ŞFR. 654.67.6; BOA, DH. ŞFR. 654.67.7; BOA, DH. ŞFR. 654.67.8; BOA, DH. ŞFR. 654.67.9; BOA, DH. ŞFR. 654.67.10; BOA, DH. ŞFR. 654.67.11; BOA, DH. ŞFR. 654.67.12; BOA, DH. ŞFR. 654.67.13; BOA, DH. ŞFR. 654.67.14; BOA, DH. ŞFR. 654.67.15.

26 Sarhan, *a.g.e.*, s. 283.

Gazi

Akademik
Bakış

85

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

Dâhiliye Nezareti'nin bu önerisine rağmen başka çıkar yolun olmadığı anlaşılınca asi şeyhin silah zoruyla tedip edilmesine karar verilmiştir. Bunun için bir askeri birlik Gümüşhane'ye getirilmiş ve bir piyade taburu da Of bölgesindeki müritlerin Hart'a yardıma gelmesini engellemek üzere Soğanlı Dağı geçitlerinde tedbir almıştır. Askeri birlikler 24 Aralık 1919 günü Hart köyünü kuşatıp harekâta başlamıştır. Yarbay Deli Halit Bey'in 600 kadar piyade, 110 kadar süvari, 4 toplu bir obüs bataryasından oluşan kuvvetleri Bayburt'ta Şeyh Eşref'in karargâhını sarmıştır. Diğer noktalarda da gerekli tedbirler alınmıştır.²⁷

Şeyh Eşref'in Sürmeneli Ömer Fevzi ile de bağlantısı bulunmaktadır. Ömer Fevzi Erzurum Kongresi'nden Trabzon'a dönerken Bayburt ve Hart bölgesinden geçmiş, daha sonra Trabzon'da çıkardığı gazete ile Kuva-yı Milliyeciler aleyhinde birtakım faaliyetlerde bulunarak İstanbul Hükümetiyle de sıkı bir işbirliğine girmiştir. Şeyh Eşref'in daha çok Sürmene ve civarında mürit edinmesi Ömer Fevzi'nin Şeyh Eşref ile olan irtibatı hususunda fikir vermektedir.²⁸

Şeyh Eşref'in ayaklanmasıyla alakalı bir diğer gelişme de İngiliz Yarbayı Rawlinson'un yanında maden mühendisi diye tanıttığı bir İngiliz'in o tarihlerde bölgede faaliyette bulunmasıdır. İngiliz yarbayının bölgedeki faaliyetleriyle İngiliz casuslarının faaliyetleri dikkate alındığında İngilizlerin olayla ilgisi olduğu da düşünülebilir. Yine bu konuyla ilgili olarak Erzurum Valiliği, Rawlinson'un görmemesi için Şeyh Eşref'e karşı silahlı hareketin bir gün geciktirildiğini Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Bu durum da olayın İngilizlerle ilgili boyutunu ve en azından bölgedeki mahalli yöneticilerin İngilizlerin olayı duymasından endişe ettiklerini göstermektedir.²⁹ Erzurum Valiliği, Dâhiliye Nezareti'ne Şeyh Eşref'in öğütleri dinlemeyerek tam bir isyan durumuna girdiğini, Rawlinson Bayburt'tayken onun görmemesi için askeri harekâtın ertelendiğini ve bugün (24 Aralık 1919) Rawlinson Bayburt'tan ayrıldığı için şeyhe karşı silahlı harekete geçilmesi emri verildiğini bildirmiştir.³⁰

Hart bucağını 24 Aralık 1919 günü sarmış olan ordu birlikleri ile asiler arasında 25 Aralık 1919 günü şeyhin müritleri tarafından silahlı karşılıklı verilmesi üzerine çatışma çıkmış, atılan ilk top mermisi kendisine mermi işlemeyeceğini ileri süren şeyhin bulunduğu yere isabet etmiş, iki oğlu, kızları ve yakın müritleriyle beraber ölümüne sebep olmuştur. Bu gelişme diğer taraftarlarının teslimini ve olayın daha az zayıyla kapanmasını sağlamıştır. Gece yarısına kadar süren çarpışmalar sonunda asiler teslim olmuştur. 26 Ekim'de başladığı kabul edilen ayaklanma bastırılmıştır.³¹ Bu çarpışmalar sonucunda daha önce esir edilen subay ve erler ile isyancıların eline geçmiş olan silah ve teçhizat

27 Sarıhan, *a.g.e.*, s. 291; Esengin, *a.g.e.*, s. 36.

28 Şen, *a.g.b.*, s. 116.

29 Şen, *a.g.b.*, s. 117.

30 Sarıhan, *a.g.e.*, s. 291.

31 Şen, *a.g.b.*, s. 115; Sarıhan, *a.g.e.*, s. 292; Esengin, *a.g.e.*, s. 36.

geri alınmıştır. Halkın moralini yükseltmesine sebep olan bu planlı ve şiddetli bastırma hareketi doğuda önemli etkiler yapmıştır.³²

Bölge halkının açık ve kesin tavrı yanı sıra 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın yerinde ve tutarlı müdahalesiyle Türk milletine 3 subay ve 18 er olmak üzere toplam 21 şehit ile birçok yaralıya mal olan bu ayaklanmanın lideri Şeyh Eşref'in ortadan kaldırılmasıyla bölgede sükûnet sağlanmıştır.³³ Şeyh Eşref'in ölü olarak ele geçirildiği Trabzon Valiliği tarafından bir telgrafla İstanbul'a Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.³⁴ Ayrıca Şeyh Eşref ve etrafındaki bazı kişilerin ölü bazılarının ise diri olarak ele geçirildiği Erzurum Valiliği tarafından da Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.³⁵

15. Kolordu Komutanlığı 10 Ocak 1920 tarihinde Şeyh Eşref olayı üzerine Harbiye Nezareti'ne gönderdiği son raporda müritlerden Sürmeneli Ali ile arkadaşları Polat'ın Sürmene'de teslim olduklarını, teslim olmaya hazırlanan diğer müritlerin de silahları alındıktan ve hükümete sadık kalacakları konusunda yemin ettirildikten sonra serbest bırakılacaklarını, çarpışmalar sırasında silahlarıyla yakalanan 65 müridin sorguya çekilmek üzere Hart bucağından Erzurum'a yola çıkarıldıklarını, Şeyh Eşref olayının böylece sona erdiğini ifade etmiştir.³⁶

Atatürk'e Göre Hart Olayı

Atatürk bu olaya Nutuk'ta yer vermiştir. Atatürk'e göre bu hadise İstanbul Hükümeti ile mücadele edilirken ülkenin doğusunda bir yalancı peygamberin ortaya çıkardığı önemli ve kanlı bir olaydır. Bayburt'a 4 saat mesafede Hart karyesinde ikamet etmekte olan Eşref namında bir şeyh Şiilik telkinatında bulunmuştur. Bundan etkilenen Bayburt müftü ve uleması şeyhi çağırarak sorguya çekmek için teşkil ettikleri bir heyeti Hart'a göndermişler ve mahalli hükümet namına şeyhi davet etmişlerdir. Şeyh bu davete icabet etmemiştir. Bunun üzerine mahalli hükümet 50 kişilik bir müfreze göndermiş bundan büsbütün rahatsız olan şeyh müritleriyle birlikte müfrezenin silah ve mühimmatını almış, er ve subaylarını esir ve bazılarını da şehit etmiştir. Bunun üzerine çevreden bir kısım askeri birlikler Bayburt'a sevk olunmakla beraber meselenin kan dökülmeden sulh yoluyla halli tercih edilmiştir. Şeyh nezdine ulema ve ümeradan oluşan birkaç heyet gönderilmiş, hükümete itaati için nasihatlerde bulunmuştur. 16 gün bu şekilde zayı edilmiştir. En son giden Erzurum kadısı heyetinin de ricası Şeyh Eşref üzerinde etkili olamamıştır. Bilhassa şeyh gelen heyete hitaben "Hepiniz kâfirsiniz. Kimseyi tanımam, itaat etmem. Harp edeceğim. Allah bana şeriat ilanına memursun dedi." şeklinde bir ultiatom vermekle

32 Esengin, *a.g.e.*, s. 36, 37.

33 Şen, *a.g.b.*, s. 117.

34 BOA, DH. ŞFR. 655.73.1; BOA, DH. ŞFR. 655.73.2.

35 BOA, DH. ŞFR. 655.47.1; BOA, DH. ŞFR. 655.47.2; BOA, DH. ŞFR. 655.47.3; BOA, DH. ŞFR. 655.47.4; BOA, DH. ŞFR. 655.47.5; BOA, DH. ŞFR. 655.47.6.

36 Sarıhan, *a.g.e.*, s. 318; Esengin, *a.g.e.*, s. 37.

Görüş

Akademik
Bakış

87

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

ve köylere sahib-i şeriat, mehdi-i muntazır³⁷ imzalarıyla bir takım beyannameler göndermek suretiyle halkı kandırıp ve kendisine katılmalarını sağlayarak isyan etmiştir. Bunun üzerine bizzat Bayburt'a gelip 9. Fırka'nın kumandasını alan Kaymakam (Yarbay) Halit Bey 25 Aralık 1919 günü yeterli kuvvetle Hart'a hareket etmiştir. Şeyh topladığı asilerle müdafaaya karar verdiği için topçu ve piyade kuvvetleriyle çarpışmaya ihtiyaç hâsıl olmuştur. Bu esnada şeyhin müritlerinden bazıları da Hart'a yardım etmek üzere çevre köylerde toplanmışlardır. Nihayet Kaymakam Halit Bey'in doğrudan doğruya Bayburt'tan gönderdiği 1 Ocak 1920 tarihli telgrafında dediği gibi Hart meselesi yalancı peygamberin ve oğullarının ve kendisine tabii olanların bazılarının öldürülmesi ve Hart'ın teslimiyle sonuçlanmıştır.

Atatürk, Halit Bey'e olayla ilgili olarak 21 Ocak 1920 tarihinde şu telgrafi yazmıştır:

Hart hadisesinde elde edilen muvaffakiyet-i biraderilerini tebrik ve mebusların Ankara'ya gelmesi hakkında sarf buyrulan mesaiye teşekkür ederim.

Mustafa Kemal³⁸

Albayrak Gazetesine Göre Hart Olayı

Albayrak gazetesi Bayburt hadisesi olarak nitelendirdiği olayı Şeyh Eşref Efendi-Cehlin Eserleri, Fevkaladelik Tasavvurları- Mehdi ve Sahib-i Şerif- Şeriat İlanı- İsyân- Tedip-Cehlin, İdraksizliğin Sonu gibi kelimelerle tasvir etmiştir.³⁹

Albayrak gazetesine göre Bayburt kazasına bağlı Hart nahiyesinde ikamet etmekte olan Eşref Efendi namındaki bir şeyh bazı durumlar nedeniyle hükümete karşı isyankâr bir vaziyet almıştır. Bir süreden beri bu durum kamuoyunu meşgul etmektedir ve türlü türlü rivayetlere yol açmaktadır. Daha önce de İstanbul Hükümeti tarafından şeyhe karşı bazı tedbirlere müracaat edilmiş ve harp esnasında yine böyle bir iddia ile Eşref Efendi merkez vilayete celp edilmiş ve divan-ı harbe verilmiştir. I. Dünya Savaşı yıllarında şeyhin isyankâr tavrı bilindiğinden, gazetede konuyla ilgili izahat vermekten kaçınılmıştır. Ancak bu defa mesele bertaraf edilmiş olduğundan gazete aldığı hususi ve sağlam bilgileri vermek durumunda kalmıştır.⁴⁰

Gazeteye göre doğu bölgeleri zaman zaman böyle yalancı ve ihtiraslı iddiaların gezip dolaştıkları yer olarak birçok esef verici olaylara sahne olmuştur. Hart şeyhini de bu bağlamda kabul ederek bir dudak bükmeyle geçmek icap ederse de bu dönemde özellikle devletin böyle bir imtihan devrinde bir

37 Mehdi-i muntazır: Şiilerin itikadına göre kıyemeti bekleyen mehdi anlamına gelmektedir.

38 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997, s. 230, 231.

39 *Albayrak*, 28 Kanun-ı Evvel 335, Sayı 56, s. 1.

40 *Albayrak*, 28 Kanun-ı Evvel 335, Sayı 56, s. 1.

takım manevi iddialarla huzur ve asayiş ihlale kalkışmak esef ve hayretle görülecek bir haldir.⁴¹

Şeyh Eşref'in yaptığı işleri bu şekilde yorumlayan gazeteye göre halkı hakir görmek ve şeriati farklı bir yola sevk ettiğinden dolayı müftülük tarafından Bayburt'a çağırılmasına evvelce lüzum gösterilmiş olan ve Bayburt'a 16 km mesafedeki Hart köyünde sakin bulunan Şeyh Eşref namındaki şahsın hal ve hareketleriyle hükümet icraatlarına engel teşkil ve kendisine hükümet tarafından gönderilen tebligatı ret ve hükümet memurlarını dinsizlikle itham ve tebligatı icraya memur jandarmaları tahkir ve müritleriyle silahlı olarak mukavemet ve netice olarak hükümete isyan ettiği kaza kaymakamlığından mevki kumandanlığına 6-12-35'te (6 Aralık 1919) bildirilmesi üzerine hem şeyhe gerekli nasihatte bulunmak hem de askerlerin silahlarını gasp edenlere karşı hükümetin gücünün mevcut olduğunu göstermek üzere Hart köyüne bir subay kumandasında askeri müfreze gönderilmiştir. Bu müfreze verilen talimat gereğince şeyhin silahlı müritlerinin ateşine karşılık vermeyerek sükûnetle ve hürmetle şeyhe bizzat ve vasıtasız olarak hükümet emrine uymasını bildirdiği halde şeyh itaatsizlikle beraber silahlı olarak mukavemet göstermiştir. Buna rağmen Müslümanlar arasında kan dökülmesine meydan vermemek ve hürmete layık zannedilen bu şeyhe gerekli nasihatte bulunarak meseleyi halletmek üzere Bayburt'ta bulunan alay kumandan vekili ve kaymakam vekili Hart köyüne gitmiştir. Bu heyet 7-12-35 (7 Aralık 1919) günü Hart köyüne gitmişse de şeyh heyetin nezdine gitmemiş ve heyetin silahlı olmasına rağmen şeyh topladığı birkaç yüz müridiyle oradaki asker üzerine hücum ve şeyhe karşı iyi niyette bulunan subay ve askerlere karşı esir muamelesi yapmış ve alay kumandan vekilini de şehit etmiş ve artık müritleriyle beraber hükümet aleyhine kıyam ve isyanda bulunmuştur.⁴²

Bununla beraber boş yere İslam kanı dökülmek ve mesele sulh yoluyla halledilmek üzere ulema ve ümeradan mürekkep birkaç heyet müteaddit defalar şeyhin nezdine gönderilmiş ve bu suretle 6 gün şeyhin itaatine çalışılmış ise de direnmeye devam etmiş ve bilhassa Erzurum Kadısı Hurşit Efendi heyetinin 2 gün durmaksızın devam eden rica ve istirhamına karşı Bütün ulema ve hepiniz kâfirsiniz Allah bana emretti askerler de beni asferdir⁴³ ve kâfirdirler. Padişahı da tanımam o da kâfirdir itaat etmem harp edeceğim Allah bana emretti. Şeriati ilana memursun dedi ve beni cebretti. gibi ifadeleriyle mehdilik iddiasında bulunmuş ve bir taraftan da köylülere sahib-i şerif ve mehdi-i mun-

41 *Albayrak*, 28 Kanun-ı Evvel 335, Sayı 56, s. 1.

42 *Albayrak*, 28 Kanun-ı Evvel 335, Sayı 56, s. 1.

43 Beni: oğullar; asfer: uçuk, soluk, kızıl, boş anlamlarına gelmektedir. (Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitapevi Yayınları, 12. Baskı, Ankara 1995, s. 43, 84.), Beni asfar Yahudi, Rum, Romalı ayrıca Müslüman olmayan gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. (<http://gaybihaberleri.blogspot.com.tr/2013/02/muhyiddin-i-arabi.html> (Erişim Tarihi: 18.04.2014).

tazır gibi imzalarıyla beyannameler göndererek halkı kandırmış ve hükümete isyana ve kendisine katılmaya teşvik etmiş olduğundan askeri kuvvetler sevki ve şiddetli tedbirler alınmasıyla ortadan kaldırılmasına mecburiyet hâsıl olmuştur.⁴⁴

25-12-35 (25 Aralık 1919) sabahı şeyhe tekrar itaat teklif edilmiş ise de şeyh yine bir adam kalıncaya kadar muharebe edeceğim elinizden geleni yapınız diyerek cevap vermiş ve köyün etrafındaki duvarlara ve sair mahallere yaptırdığı mazgalların girişine yerleştirdiği müritlerini ateşe başlattırılmıştır. Kendisini ortadan kaldırmaya memur müfreze tarafından köyün dışına iki top mermisi atılıp ve topla köyün tahrip edilebileceği bildirilmiş ve itaati teklif edilmiştir. Şeyh yine karşı koymaya devam ettiğinden müfreze ciddi bir harekâta mecbur olmuştur. Köye atılan hemen ilk mermi şeyhin hanesine isabet ve kendisiyle beraber 2 kız ve 2 erkek evladını ve 5 müridini öldürmüş ve bu suretle şeyhin şahsi menfaati uğrunda meydana çıkardığı sorunu bertaraf etmiştir. Şeyhin ölmesi üzerine oradaki müritler pişmanlık duymuşlar hükümetin af ve merhametine sığınmışlar, köydeki subaylar ve askerleri sağ salim teslim etmişler, bütün silah ve teçhizatı da geri vermişlerdir.⁴⁵

Kâzım Karabekir'e Göre Hart Olayı

Kâzım Karabekir Sivas'tan döndükten sonra 9 Aralık 1919 tarihli bir raporu masasında bulmuştur. Bu raporda Hart'ta 50 kişilik müfrezenin silahlarının alındığından bahsedilmektedir.⁴⁶

Kâzım Karabekir'e göre 6 Ağustos 1919'da Bayburt kaymakamı, Kuva-yı Milliye aleyhinde dedikodu yapıyor diye şikâyet edilen Şeyh Eşref ile görüşmüş, kendisine nasihatle tekrar etmeyeceği sözünü almıştır. Ancak şeyhin faaliyetlerinin devam etmesi üzerine Hart nahiye müdürü ve Bayburt kadısı, Şeyh Eşref Şiilik telkinatı yapıyor yolunda şikâyetlerde bulununca, kaymakam durumu Erzurum valisine bildirmiştir. Ayrıca 20 Ekim 1919'da Hart eski müdürü tekrar vilayete giderek şeyhi bizzat şikâyet etmiştir. 26 Ekim'de Erzurum Valiliği, Kaymakam Vekili Jandarma Yüzbaşı Şükrü Efendi'den tahkikat sormuştur. 6 Aralık'ta kaymakam vekili şu cevabı vermiştir: Kaza müftüsü başkanlığından hocalardan oluşan bir heyet tahkikata başlamıştır. Fakat müftü müzekkresiyle celp edilmek istendiği halde Şeyh Eşref gelmemiştir. Hükümet dinsizdir. Subaylar şeriata riayetsiz kâfirlerdir demiştir. 8 Aralık'ta mahalli hükümet, hükümetin gücünü göstermek için Bayburt'taki kıtadan 50 kişilik müfrezeyi Hart'a göndermiştir. 9 Aralık'ta hileyle evlere yemek için dağıtılan müfrezenin silahları alınmıştır. Bu garip vaziyet hakkında kolordu sonradan haberdar olmuştur.⁴⁷

44 *Albayrak*, 28 Kanun-ı Evvel 335, Sayı 56, s. 1, 2.

45 *Albayrak*, 28 Kanun-ı Evvel 335, Sayı 56, s. 2.

46 Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, 1. Cilt, İstanbul, Ocak 2008, s. 437.

47 Karabekir, *a.g.e.*, s. 437.

Kâzım Karabekir bu gelişmeler üzerine Bayburt askerlik şubesi başkanından telefonla malumat almıştır. 9-10 Aralık gecesi Karz-i Süfla'ya emniyet için gönderilen 60 asker, 4 makineli tüfekten ibaret müfreze Şeyh Eşref müritleriyle basmış ve tekbirlerle hücum ettiğinden asker şaşırarak ve müfreze tamamen esir olmuştur. Şeyh Eşref, Bayburt üzerine gelmeyerek Hart'a dönmüştür. Ahali heyecan içinde kalmıştır. Bayburt kasabası ve Trabzon şosesi tehlike altına girmiştir. Şeyh Eşref mehdi olduğunu söylemiş, esir ettiği askerleri terhis etmiş, subaylara da tövbe ve istiğfar ettirmiştir.⁴⁸

Kâzım Karabekir'e göre bu vaka İstanbul ufkundan gelmiştir ve vahim bir irtica hadisesidir. Kâzım Karabekir bu olayı önlemek için şiddetli ve kati tedbirler almıştır. Erzurum'daki 9. Fırkadan 1, Gümüşhane'den 1, Narman'dan 2 tabur, Erzincan'dan 2 bölük süvari, Erzurum'dan 10,5'lük 2 obüs bataryası, 3. Fırkadan 1 taburla 2 topu Bayburt mıntıkasına göndermiştir. Bu kuvvetlerin başında Miralay Rüşti Bey ile Kaymakam Halit Bey'in Bayburt'a gitmesini istemiştir. Kuvvetlerin Bayburt'ta toplanması en az 10 gün alacağından şeyhi oyalamak için Erzurum Kadısı Hurşit Efendi'yi de bazı dini nasihatlerle vakit kazanmasını tembih ederek Hart'a göndermiştir.⁴⁹

Kâzım Karabekir'e göre Şeyh Eşref hükümete isyan etmiştir. Şeriat neşredeceğini, 7 devlet krallarını Hart'ta toplayarak padişahı da huzuruna getirip bütün dünyayı ıslah edeceğini ilan etmiştir. Heyetteki askerlik şubesi başkanına tokat vurmuş, Erzurum kadısına sakalı bir tutamdan az diye kâfirsın demiş, kendisinin mehdi olduğunu, kurşun işlemediğini söylemiştir. Şeyhin keramet gösterdiğine, sakalının renginin bir anda değiştiğine halk arasında inanıldığı gibi kendi iddiası ve müritlerinin de kabulü suretiyle Hz. Muhammed'in ruhunun Şeyh Eşref'te tecelli ettiğine inanılmıştır. Etrafında Ebubekir, Ömer, Osman, Ali ve sair sahabe-i kiramın Hz. Ayşe ve Fatma'nın bulunduğu yani yakın müritlerine bu isimleri verdiği görülmektedir.⁵⁰

Kâzım Karabekir'e göre bu adam zirzopun biridir, fakat kendisinden aşağı kalmayanlar da çoktur. Ona göre asıl mesele bu kişileri oynatan elin nerede olduğunu bilmek, oyunun müteakip safhalarının neler olduğunu görmektir. Kazım Karabekir'e göre bu olayda son perde Kuva-yı Milliye teşkilatı ve bilhassa kendi şahıslarıdır. Erzurum Kongresi'nde üye olmasına rağmen Kuva-yı Milliye ve ordunun müthiş aleyhtarı olan ve Trabzon'da gazetesiyle hezeyanlar savuran ve İstanbul ile sıkı irtibatı olan firari Ömer Fevzi, Erzurum Kongresi'nden dönüşte Bayburt ve Hart mıntıkasından Sürmene'ye geçmiştir. Yine garip bir tesadüf olmak üzere Rawlinson yanında maden mühendisi dediği bir İngiliz ile Gümüşhane civarında meşgul olmaktadır.⁵¹

48 Karabekir, *a.g.e.*, s. 437.

49 Karabekir, *a.g.e.*, s. 438.

50 Karabekir, *a.g.e.*, s. 446.

51 Karabekir, *a.g.e.*, s. 446.

Garip

Akademik
Bakış

91

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

Kâzım Karabekir'in düşüncesine göre Fevzi Paşa heyetinin Şeyh Eşref'in isyanını ve Ömer Fevzi'nin vaziyetini bildikleri halde Trabzon'da Ömer Fevzi'yi koruyacak tarzda tahkikat yapmaları ve İlhami Bey'in beyanatı ve kolordu aleyhinde bulunması da ayrı bir problemdir.⁵²

Kâzım Karabekir, şeyhin sahil bölgesindeki müritlerinin halini de merak etmektedir. Ayrıca Şeyh Eşref'in şeyhinin Elazığ'da bulunduğuna bunun vasıtasıyla şeyhe nasihati teklif eden safların da varlığına dikkat çekmektedir.⁵³

Kâzım Karabekir, meselenin büsbütün farklı alanlara sıçrama tehlikesini görerek bu adamları yerinde gözetim altında tutmaya ve Hart vakasını her tarafa duyurmamaya çalışmıştır. Sürmene sahillerinden silahlı müritler akın akın Hart'a doğru yola çıkmışlardır. Şeyhin Bayburt'a saldırmaması kuvvetlerinin toplanmasını beklemesinden dolayıdır. Deli saçması gibi bir şey olan bu hadisenin siyasi hedefleri ve onlara varmak için tedbirli idaresi mevcuttur.⁵⁴

Kâzım Karabekir toplanan kuvvetlerin Kaymakam Halit Bey kumandasında Bayburt'a varmasından sonra Hart'a kat'î bir darbe vurmak, bu zamana kadar da şeyhi oyalamak ve halkı dinlemek ve irşat için Miralay Rüştü Bey'i de heyet-i tahkikiye reisi olarak bu havalide faaliyetlerle görevlendirmiş kendisi de Erzurum'da bir hadise yokmuş gibi teftişlerle meşgul olmuştur.⁵⁵

Kâzım Karabekir'e göre 24 Aralık 1919'da Bayburt'ta harekâta hazırlanan 28. ve 29. Alaylar ile 10,5'lük obüs bataryası Halit Bey'in kumandasında harekâta başlamıştır. Sahilden geleceklerle Hart'taki asilerin birleşmesine mani olmak için Of üzerinden de 3. Fırkadan bir tabur sevk edilmiştir. 24-25 Aralık gecesi köy sarılmış ve şeyhe teslim olması için haber gönderilmiş ise de şeyh bir kişi kalıncaya kadar savaşaacağını bildirdiğinden 25 Aralık 1919 günü köy kenarına 2 obüs yerleştirilmiş asiler teslim tekliflerini reddettikleri için hakiki müsademe başlamıştır. Garip bir tesadüf olarak ilk atışta top ateş almamıştır. Şeyhin kurşun işlemez, top atsalar da ateş almaz diye propagandaları yüzünden bu durum etrafındakiler üzerinde önemli tesir yapmıştır. Fakat derhal ikinci topun ateşlenmesi efsunu kırmıştır. Civar köylerdeki müritler toplanmış ve köye birkaç yüz metre yanaşmışlardır. Köyden de şiddetle karşı konulmuş çarpışma gece yarısına kadar sürmüştür. Gece 12'de esir subaylardan Hamit ve Haşim Efendiler 2 müritle şu haberi getirmişlerdir: Şeyh ile 2 kızı ve 2 oğlu, baş müritlerden 5 kişi top ateşinden telef olmuşlardır. Diğer müritler hükümetin af ve merhametine sığınıyorlar. Esir subaylar tamamen sıhhattedirler. Subaylar ve evvelce alınan silah, teçhizat ve hayvanları müritler getirmişler ve teslim olmuşlardır. Of'tan gelen tabur komutanı yaralanmış 10 askerle Of'a gitmiştir. Tabur hayli zayıf vermiştir. Bu Hart vakasında, 3 subay, 43 er yaralanmış ve 18 er şehit olmuştur.⁵⁶

52 Karabekir, *a.g.e.*, s. 446.

53 Karabekir, *a.g.e.*, s. 446.

54 Karabekir, *a.g.e.*, s. 446, 447.

55 Karabekir, *a.g.e.*, s. 447.

56 Karabekir, *a.g.e.*, s. 451.

Kâzım Karabekir tarafından hazırlanan bir rapora göre Bayburt'a 4 saat mesafede ve nahiyeye merkezi olan Hart köyünde ikamet etmekte olan Şeyh Eşref sıradan bir medrese talebesiyken tabur imamlığından emekli ve Harput'ta oturmakta olan Osman Bedrettin Efendi adında bir şeyhin dergâhında hizmet ederek biat almış ve dönüşünde çevresinin safdil ve cahillerini Hart nahiyesi halkının mühim bir kısmıyla Sürmene'den İsmail Çebi ailesinden ve Başoğulları'ndan birkaçını Gümüşhane'nin Yağmurdere tarafındaki birkaç köy halkını mürit haline getirerek 400 kadar silahlı kişiye sahip olarak icraata başlamıştır.⁵⁷

Şeyh çevresindeki cahil halktan ve bilhassa müritlerinden gördüğü hürmet ve fevkalade bağlılık üzerine 1908 senesinden itibaren peygamberlik iddiasıyla Cenab-ı Hak tarafından şeriatın yüceltilmesine memur olduğunu iddia ederek âlem-i İslam'ı kendisine bağlamak sevdasına düşmüştür. Şeyh son zamanlarda fikirlerini daha ileri götürerek padişaha, bütün subaylara, asker ve memurlara, ulemaya küfür isnat ederek hepsinin kâfir olduğunu söylemiştir. Kendisi bir mezhep icat etmiştir. Buna göre şeyhin müritleri kendi tarikatından olmayanlara selam vermezler, kadınları tarikattan olan erkeklerden kaçmazlar, yabancıların kestiği etten yemezler, tarikattan olmayanların cenazesine gitmezler ve kendi cenazelerine dahi kimseyi kabul etmezler hatta bir müridin pederi tarikattan değil ise cenazesine gitmez, Cuma namazını kılmazlar, camiye gitmezler, müritler kendi tarikatlarından olmayanların tamamen kâfir olduğunu iddia ederler, şeyhin ulûhiyetine kanidirler. Şeyh, İlyas namındaki bir müridine hem kendisi secde etmiş hem de müritlerini ettirmiştir.⁵⁸

Karabekir'e göre I. Dünya Savaşı'ndan önce şeyhin bu muzır fikirlerinden etrafa yaptığı tesiri dikkate alan hükümet o zaman kendisini Erzurum'a celp ile taht-ı nezarete bulundurmuş, fakat Erzurum'un düşman işgaline düşüşüyle birlikte onu serbest bırakmış, buraların tekrar geri alınmasından sonra şeyh yine Hart'ta bu zararlı fikirlerini icraya başlamışken 16 Ağustos 1919'da Bayburt hükümetince vilayete müracaatla vilayet de şeyhin bu zararlı fikirlerini meşihat makamına bildirmiştir. Bu makam da tahkikat için makam-ı fetvaya emir vermişse de tahkikat yapılmamıştır. Şeyh icraatına serbestçe devam etmiştir. En sonunda 6 Aralık 1919'da Bayburt hükümetince Bayburt'a gelmesi için tebligat yapılmış, şeyh tebligata uymamış ve bilinen hadise gerçekleşmiştir.⁵⁹

Ayrıca Kâzım Karabekir'e göre Şeyh Eşref, 31 Mart hadisesi gibi bir vak'a ortaya çıkarmak üzere esir ettiği askerlere telkinat yapmış ve 26 Aralık 1919'da Cuma günü camide adına hutbe okutmaya karar vermiş ve ileri gelen mürit-

57 Kazım Karabekir'in raporunda belirtmiş olduğu İsmail Çebioğlu Aziz'in Bayburt'un Hart nahiyesinde mehdilik iddiasıyla karışıklık ve devlet aleyhinde kıyama girişmesinden dolayı Trabzon merkezde alıkonacağı Trabzon Valiliği tarafından 20.12.1335 tarihli telgrafla Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir. BOA, DH. ŞFR. 654.86.1; BOA, DH. ŞFR. 654.86.2; BOA, DH. ŞFR. 654.86.3; BOA, DH. ŞFR. 654.86.4; BOA, DH. ŞFR. 654.86.5; BOA, DH. ŞFR. 654.86.6.

58 Karabekir, *a.g.e.*, s. 452, 453.

59 Karabekir, *a.g.e.*, s. 452.

Görüş

Akademik
Bakış

93

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

lerinden bazılarını ashab-ı kiramın isimleriyle yâd ederek Ebubekir ve Ömer adındaki müritlerini yanında bulundurmıştır.⁶⁰

Gümüşhane Mebusu Kadirbeyoğlu Zeki Bey'e Göre Hart Olayı

İkinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Gümüşhane milletvekili⁶¹ olarak görev yapmış olan Kadirbeyoğlu Zeki Bey'e göre Trabzon Alay ve Mevki-i Müstahkem Kumandanı Erkan-ı Harp Binbaşı Ali Rıza Bey kendisine şifreli telgraf göndererek, İngiliz torpidosuyla bir gün evvel Trabzon'a gelen ve ertesi sabah Trabzon'dan Erzurum'a hareket edecek olan kaymakam yani yarbay rütbesine haiz Rawlinson ve maiyetindeki subay ve sivil heyetle 4 otomobilin hareket edeceğini bildirmiştir. Ali Rıza Bey her ne pahasına olursa olsun Hart hadisesinin bastırılmasına kadar İngiliz heyetinin Gümüşhane'de tevkif edilmesini ve tevkiflerinin de kendilerine hissettirilmemesini Kadirbeyoğlu Zeki Bey'den istemiştir. İngiliz heyetinin askeri harekâtı görmesinden endişe edilmiş ve İngilizler Anadolu'da kongrelere karşı halk silahlı olarak isyan etti demesinler diye böyle bir tedbir alınmıştır. Beş gün süreyle tedbir alınmış ve Zeki Bey bu sürede heyeti oyalamıştır.⁶²

Zeki Bey'e göre Bayburt kazasının Hart nahiye merkezi olan köyde öteden beri kimseye zarar vermeden kendi halinde Şeyh Eşref isminde bir adam senelerden beri yaşamaktadır. Civar köyler ve özellikle sahilin Of ve Sürmene halkı bunu bir mürşit telakki etmiştir. Kendisine intisap edenler günbegün fazlalaşmış ve bu adam çevresinde büyük saygı görmüştür.⁶³

Olayın sebebi ise şudur: Köyün kenarında ardıç ve söğüt ağaçlarıyla şeyhin müritleri tarafından çayırılık bir alanda mihrabımsı bir mahal yapılarak yazın bu açık mahal bir namazgâh olarak kullanılmıştır. Bir gece yatsıya doğru nahiye jandarma çavuşu eline geçirdiği bir iki kadınla ve diğer arkadaşlarıyla bu namazgâha gelerek içki sofrası kurup içmeye ve aynı zamanda kadınları oynatıp âlem yapmaya başlamışlardır. Bu sırada tarlasından evine geç saatlerde gitmekte olan bir köylü çıkagelmiştir. Bu köylü ibadetgâh olarak düşündükleri bir yerin bu suretle meyhaneye ve fuhuş mahalline çevrildiğini görünce çavuşa müracaat ederek başka bir yerde eğlenmelerini istemiştir. Çavuş buna sinirlenerek emrindeki adamların köylüye saldırmasını istemiştir. Köylü ise kendini korumak için elindeki orakla askerlerden birini kolundan yaralamış ancak askerler kasaturalarla köylüyü ölüm halinde yere sermişlerdir. Kargaşa sırasında civardaki evlerden yetişen birkaç şahıs da aynı akibete uğramıştır. Daha sonra 400-500 haneyi aşkın olan köy halkı ayaklanmış, mesele Şeyh Eşref'e aksetmiştir. Halkın namazgâha akın etmesini gören jandarmalar bu sefer de tüfeklere

60 Karabekir, *a.g.e.*, s. 453.

61 *TBMM Albümü 1920-2010*, I. Cilt, 1920-1950, 2. Baskı, Haziran 2010, s. 97.

62 Ömer Faruk Lermioğlu, *Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları*, Sebül Yayınevi, İstanbul 2007, s. 88, 89.

63 Lermioğlu, *a.g.e.*, s. 89.

sarılarak yapılan taş mihrabı siper alıp köylüye ateş açmışlar ve bu yüzden 5-6 kişi yaralanmıştır. Bu faciayı gören Şeyh Eşref ahaliyi geri çekerek köyde silahlı olan 20 adamı ayırıp her taraftan askerlerin etrafını sardıktan sonra teslim olmaları için müritlerinden birini bunlara göndermiştir. Askerler de ateş edip müridi öldürmüşlerdir. Bunun üzerine Şeyh Eşref halka dönerek “Bunların kanı helaldir öldürün” demiştir. Silahlı olan adamlar da askerlere silahla karşılık verince iki jandarma ölmüş, ikisi de yaralanmıştır. Bunun üzerine askerler teslim olmuşlardır. Gerek yaralı ve gerekse sağlam jandarmaların ifadesinden bu olayın yegâne sebebi çavuş olduğu anlaşıldığından köy içerisinde çavuş da halk tarafından parçalanmıştır. Bu suretle iş büyümüş çığırından çıkmıştır.⁶⁴

Nahiye müdürü hemen merkezi terk ederek 2,5 saat mesafede bulunan Bayburt merkeze gidip kaymakama durumu izah etmiştir. Hazırlanan bir jandarma müfrezesi nahiye merkezine gönderilmiş ve köylüler başlarına geleceği bildiklerinden bu müfrezeyi gayet sakin bir şekilde karşılayarak aralarına girip birden bire her nefere 3-4 kişi saldırarak subayları da dâhil olduğu halde bunları tevkif etmişler ve silahlarını almışlardır. Arkada kalan bir nefer bu hali görünce köyden kaçarak durumu kaza merkezine bildirmiştir. Kaymakam bu durumu acilen Erzurum vilayetine bildirerek tedbirlerin alınmasını istemiş ve aynı zamanda Bayburt müftüsüyle eşraftan 2 kişiyi heyet-i nasiha adıyla göndermiştir. Bu heyet Hart'a gidip Şeyh Eşref ile görüşmüştür. Galeyana gelen şeyh “Din ve namus ayaklar altına alındı artık bu mezalime tahammülümüz kalmadı. Ben büyük temizlik yapmaya karar verdim. Siz de benim misafirim olarak burada kalacaksınız.” diyerek civar köylere adamlar çıkararak bütün müritlerini silahlı olarak cihat için davet etmiştir. Kaymakam ise nasihat heyetinin daha önce giden müfreze gibi tevkif edildiğini ve çevre köylerden Hart'a çok sayıda insanın toplandığını Erzurum vilayetine bildirmiştir. Erzurum valisi, Erzurum müftüsüyle Fırka Kumandanı Vekili Rüştü Bey'i bir heyetle Bayburt'a sevk etmiştir. Aynı zamanda Sürmene'de bulunan Nizamiye Taburunun yakınlığı dolayısıyla Hart nahiyesine hareketi emredilmiştir. Bu tabur az mevcuduyla hareket ve dağdaki handa geceliyorken her tarafta duyulan bu olay cahil ve mutaassıp olan halkı ayaklandırmıştır. Of ve Sürmene tarafından çatışmaya iştirak etmek için gelen 500-600 silahlı kişi dağdaki handa gafil bir surette yatan askere baskın vererek birçok kayba sebebiyet verdikleri gibi Hart'ta da büyük bir kuvvet toplanmıştır. İş artık barış yoluyla halledilemeyecek hale geldiğinden yani kuvvete başvurma mecburiyeti olduğundan Erzurum'dan kamyonlarla bölgeye intikal ettirilen alay ve topçu birlikleri nahiyenin üç tarafını abluka altına alarak hemen teslim olmasını Şeyh Eşref'e bildirmiştir. Buna karşılık Şeyh Eşref de müritlerini tertip edip bayrak çekerek ateşe başlamış ve topçunun şiddetli baraj ateşi karşısında bir şarapnel parçasıyla ölmüştür. Şeyh Eşref'in ölmesi müritlerinin gayretini kesmiş ve şeyhten beklenen keramet zuhur etmediğinden müritlerin her biri

dağ yolunu kullanarak bir tarafa kaçmaya başlamıştır. Bir jandarma çavuşunun rezaletiyle daha henüz harpten çıkmış bir milletin yüzlerce evladı bu faciaya kurban gitmiştir. Bu hareket dolayısıyladır ki İngiliz heyetini bir plan dâhilinde Gümüşhane’de tutmaya mecburiyet hâsıl olmuştur.⁶⁵

Kâzım Karabekir Paşa Kadırbeyoğlu Zeki Bey’e gönderdiği telgrafla Hart hadisesindeki tavrından dolayı teşekkür etmiştir. Telgraf şöyledir:

Gümüşhane Mebusu Zeki,

Hart Hadisesi münasebetiyle İngiliz heyetinin nezdinde üç gün alıkonması bu kere dahi İstanbul’dan mürettep Fevzi Paşa riyasetindeki nasih heyete karşı aldığınız tedabir-i vatanperveraneden sizi tebrik ve gözlerinizden öperim.

K. K. Kazım Karabekir⁶⁶

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridelerine Göre Hart Olayı

Bayburt’ta ortaya çıkan Şeyh Eşref meselesinden dolayı mahkûm olan 13 şahsın cezalarının kalan kısmının affına dair kanun layihası ve adliye ve dâhiliye encümenleri mazbataları ve Sürmene kazasının Vizan karyesinden Yakupoğlu Ali ve arkadaşlarının aflarına dair dilekçeleriyle dâhiliye encümeninin mazbataları 20 Ekim 1337/1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin gündemine getirilmiş ve bu mesele mecliste tartışılmıştır.⁶⁷

Suçluların affıyla ilgili olarak Bakanlar Kurulu’nun 26.4.1337/1921 tarihli toplantısında kabul edilen kanun layihası ve suçluların isim listesi Adalet Bakanlığı’nın 7.3.1337/1921 tarihli umuru cezaiye müdüriyeti 1813/444 sayılı tezkeresi ve Erzurum Valiliği’nin 29.1.1337/1921 tarih ve 9895/72 sayılı tahrirat sureti Türkiye Büyük Millet Meclisi genel kuruluna sunulmuş ve konuyla ilgili görüşme açılmıştır.⁶⁸

Erzurum Valiliği’nin Adalet Bakanlığı’na o günkü adıyla Adliye Vekâletine gönderdiği yazıda isimleri yazılı olan 13 kişinin adil ve kanuni bir şekilde tutuklanmadıklarını ve masumiyetlerinden bahsettikleri belirtilerek bunların erbab-ı diyanetten oldukları ve hapisanedeki hayatlarının da namuskârane olduğu bildirilmiştir. Kişilerin Bayezid’e nakledilerek orada divan-ı harb-i örfide yargılanmasının kanuna muhalif olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Şeyh Eşref’in öldüğü, avanesinden birkaç kişinin idama mahkûm edildiği ve asıl suçluların birçoğunun affedildiği bildirilmiştir. Olayın mevzi bir olay olduğuna dikkat çekilerek adı geçen kişilerin de affedilmesi istenmiştir.⁶⁹

65 Lermioğlu, *a.g.e.*, s. 91, 92.

66 Lermioğlu, *a.g.e.*, s. 93.

67 *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, 20.10.1337, İ: 97, C: 1, s. 192.

68 *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, 20.10.1337, İ: 97, C: 1, s. 192.

69 *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, 20.10.1337, İ: 97, C: 1, s. 192, 193.

Erzurum Valiliği'nin bu yazısına istinaden Adalet Bakanlığı da 7 Mart 1337/1921 tarihli bir yazıyı icra vekilleri heyet-i riyasetine göndererek yine adı geçen şahısların hapisanedeki hallerinin iyiliğine işaret ederek valilikten gelen yazı doğrultusunda aflarının uygun olacağını talep etmiştir.⁷⁰

İlgililerin affına dair kanun şu şekilde hazırlanmıştır:

Madde 1: Geçen sene Bayburt'un Hart karyesinde tahaddüs eden Şeyh Eşref meselesinden dolayı onar seneye mahkûm olup el-yevm Erzurum hapisanesinde mahpus bulunan esamisi merbut cetvelde muharrer 13 şahsın hukuk-ı şahsiye baki kalmak üzere müddet-i bakiye-yi mahkûmiyetleri affedilmiştir.

Madde 2: İşbu kanunun icrasına adliye vekili memurdur.

26 Nisan 1337

İcra Vekilleri Heyeti Reisi ve Milli Müdafaa Vekili Fevzi
Adliye Vekâleti Vekili Mehmet
Hariciye Vekili Bekir Sami
Nafia Vekili Namına Mahmut Celal
Maarif Vekili Hamdullah Suphi
Şeriyeye Vekili Fehmi
Dâhiliye Vekili Mehmet Ata
Maliye Vekili Ferit
İktisat Vekili Mahmut Celal
Sihhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Doktor Refik
Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye Vekâleti Vekili Fevzi
Söz konusu kanunda adı geçen ve affı istenen isimler ise şunlardır:
Bayburtlu Eba Müslimoğlu Şükrü
Sürmene'nin Gurgur Karyesinden Ahmetoğlu Eyüp
Sürmene'nin Kahora Karyesinden Hasanoğlu Rıza
Bayburt'un Ostık Karyesinden Mehmetoğlu Safer
Bayburt'un Sendeni Karyesinden Dursunoğlu Hafız Rıdvan
Asuri Karyesinden İbrahimoğlu Recep
Bayburt'un Tuzcuzade Mahallesinden Yusufoğlu Mehmet
Bayburt'un Han nahiyesinden Hasanoğlu Hacı Osman
Of Kazasının Fedahor Karyesinden Mehmetoğlu Yakup
Gümüşhane'nin Örenler Karyesinden Hacıoğlu Yusuf
Gümüşhane'nin Örenler Karyesinden Hacıoğlu Hüseyin
Bayburt'un Ostık Karyesinden Alioğlu Şükrü
Han Nahiyesinden İdrisoğlu Ali Çavuş⁷¹

70 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.10.1337, İ: 97, C: 1, s. 193.

71 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.10.1337, İ: 97, C: 1, s. 192, 193; BCA, 30.18.1.1.3.18.7. (Orijinal metin Ek 3'tedir.)

Sonuçta dâhiliye encümeninin ve adliye encümeninin olumlu görüş belirtmesiyle ilgili kanun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülerek kabul edilmiştir. Bu görüşmelerde konuyla ilgili söz alan milletvekillerinin olay hakkındaki düşünceleri farklıdır.

Mesela Kars Milletvekili Cavit Bey'e göre Hart hadisesi kumandanın işi vaktiyle idare edememesi yüzünden ortaya çıkmıştır. İsyanlılar etraf köylerden toplanmışlar, Bayburt ve civarında askeri esir etmişler, subayları tevkif etmişler, askeri dövmüşler, tüfeklerini almışlardır. İş sulh yoluyla halletmek için teşebbüs eden kumandanlara ret cevabı vermişler, "Sizin nesliniz bozuktur, dininiz yoktur" demişlerdir. Hatta Fırka Kumandanı Rüştü Paşa'nın yazdığı mektuba karşı "Sen İslam neslinden değilsin" diye cevap vermişlerdir. Neticede işi sulh yoluyla halletmek imkânı kalmadığından asilerin elinde esir bulunan askerle subayları kurtaralım diye daha büyük miktarda kuvvet sevk etmek mecburiyeti hâsıl olmuştur. O kuvvet de meseleyi hükümetin teklif ettiği kanun dairesinde halletmek istemiş, asiler yine kabul etmemişlerdir. Bunun üzerine asker köyü uzaktan sarmış, havadan birkaç top mermisi atmıştır. Asiler yine sulhu kabul etmemiş, bilfiil ateşle askere karşı mukabele etmişlerdir. Askerin attığı mermiler Şeyh Eşref denilen mehdinin bulunduğu yere isabet etmiştir. Kendisi ölmüş, yakınında bulunan akrabasından kızı, çocuğu varmış, onlar da ölmüştür. Neticede o adam öldükten sonra avanesinden bazıları biz hata ettik demişler, kimi kaçmış, kimi dağlarda dolaşmıştır. Nihayet bunlardan 100 ya da 80 kadarı Bayezid'e gönderilmiştir. Divan-ı harp hiçbir etkide kalmaksızın kararını vermiştir. Bunların içinden kaçanlar olmuştur. Kaçanlar gider gitmez köylerinde yine aynı şekilde hükümete karşı sorun çıkarmışlardır. Hükümet bunların önünü almak ve yakalamak için birtakım müfrezeler sevk etmiştir. Bütün Anadolu içerisinde Müslüman olan yalnız bir Hart ile Hart'ın başında bulunan 4 köy müdür ki diğerlerini kâfir ilan ederek cihada kalkmışlardır? Bu adamlar çıktıktan sonra yarın başka bir şekilde cereyana kapılabilirler. O havalide yeni bir isyana kalkışabilirler. Bu mesele iyi tetkik edilmelidir. Merhamet ve hamiyet ile beraat ya da tahliye kararı verirsek ihtimal ki yanlış hüküm vermiş oluruz.⁷²

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde konu görüşülürken Erzurum Milletvekili Hüseyin Avni Bey de görüş belirtmiştir. Ona göre Şeyh Eşref ilmi ve fazlı ile temayüz etmiş bir insandır. Bu zat hükümetin bazı icraatlarından müteessirdir. Köyde bir gün nahiy müdürünün veya akrabasının düğünü olmuştur. Caminin kilimlerini çıkarmışlar, üzerinde kadın oynatmak, içki içmek gibi hakarete bulunmuşlardır. Bu hal şeyhin taassubuna dokunmuştur. Şeyh bunu önlemeye çalışmıştır ancak mesele büyümüştür. Şeyh Eşref mehdiiyim diyecek kadar budala bir insan değildir. Etrafındaki insanlar da ona Allah veya Peygamber vasfı yakıştıracak kadar aptal değildirler. Hükümet kendi icraatındaki isabetsizliği bastırmak için olaya bu şekli vermiştir. Şeyh, hükümetin icraatlarını beğen-

72 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.10.1337, İ: 97, C: 1, s. 194, 195.

memiş askerlerin böyle topla tüfekte köyüne gelmesinden müteessir olmuştur. Bilahare içlerinden biri kurşun atmış ve Nuri Bey maalesef şehit olmuştur. Şeyh kendisini öldüreceklerinden endişe ederek çağrılarını kabul etmemiştir. Gümüşhane'den üç tabur gönderilmiş ve bu üç tabur esir edilmiştir. Üç taburu bir avuç insan esir almıştır. Gümüşhane'den bir tabur ve bir miralay daha gelmiş ve onları da esir etmişlerdir. Subayları, askerleri beslemişler, kimseye bir tokat vurmamışlardır. Sonradan askerleri de bırakmışlardır. Nizamiye askeri üzerlerine gidince şeyh taarruz etmiştir. Bir adam, başında 50-60 müridi var. Buna harekât-ı askeriye yapıldığı halde orada maalesef askerden epeyce bir miktar ölmüştür. 1-2 subay, 70-80 kadar asker şehit edilmiştir. İşin başlangıcı bir idaresizliktir. Sonra şeyh efendi müritleriyle harp ederken 2 top atılıyor, birisi şeyhe isabet ediyor, mesele bitiyor, Allah ötekilere acıyor.⁷³

Adliyeciler iyi bilir ki cürüm mahallidir, çünkü yanında 50-60 kişi vardı. Ama buradan 30-80 kişi Bayezid'e gönderilmiştir. Bayburt'ta cürüm vuku buluyor, bu adamlar bilahare Bayezid'e divan-ı harbe gönderiliyor. Orada tahkikat yapılıyor. İdam hükümlerini kim tasdik etmiştir? Bunu tarih soracaktır. Bu insanlardan bir kısmı bila-tasdik idam edilmiştir. Bu zavallılar 50-60 kişi iken 19 kişiye inmiştir. Kimisi ölmüş kimisi de Erzurum'da mahkûm olarak yatıyorlar. Niçin mahkûm olduklarını bilmiyorlar. Bunun için, şeyhe duyulan hürmeti etkisiz kılmak amacıyla hükümetin idaresinden şikâyetçymişler diyerek onun mehdilik ve peygamberlik iddiasında bulunduğu söylenmiştir. Orada bir subay demiş ki "Onların arasına birisi geliyor. Benim kalbimi dinliyor. Diyor ki senin kalbin ben Ebubekir'im diyor." Bu gibi şekiller verilmiş. Çocukça şekiller. Neyse bunun aslı esası yoktur. Bu insanların mahkûmiyetinin devam etmesi uygun değildir. Bunları mahkûm etmeye hiç hakkınız yoktur.⁷⁴

Kırşehir Mebusu Müfit Bey de konu ile ilgili görüş bildiren mebuslardan biri olmuştur. Ona göre hükümet tarafından bu adamlar hakkında yapılan muamele, verilen hüküm, hapishanede geçirdikleri hayat ve kendilerinin şimdiki kadar gösterdikleri doğruluk nokta-i nazarından haklarında af reva görülmektedir. Burada zulüm olmuştur, olmamıştır demeye lüzum yoktur. Bu adamlar hakkında hükümetin vermiş olduğu karar da adil ve hakka uygundur. Heyet-i celile de daima adil ve haktan ayrılmaz. Dolayısıyla aflarını kabul etmek gerekir.⁷⁵

Bu görüşlerin belirtilmesinden sonra kanun layihası oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir.⁷⁶

Yine aynı şekilde Şeyh Eşref isyanına katılmış olan Sürmene kazasının Vizna karyesinden Yakupoğlu Ali ve arkadaşlarının affına dair dilekçe ve

73 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.10.1337, İ: 97, C: 1, s. 195.

74 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.10.1337, İ: 97, C: 1, s. 196.

75 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.10.1337, İ: 97, C: 1, s. 196.

76 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.10.1337, İ: 97, C: 1, s. 196, 197.

dâhiliye encümenleri mazbataları da aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisi genel kurulunun gündemine getirilmiştir.⁷⁷

Diğer olayda olduğu gibi bu olayda da dâhiliye encümeni mazbatasını meclis genel kurulunda görüşülmüş ve adı geçen kişilerin affedilmesi sağlanmıştır. Bu görüşmeler esnasında da yine bazı milletvekilleri Şeyh Eşref hadisesiyle ilgili olarak görüş belirtmişlerdir.

Bu konu ile ilgili olarak düşüncelerini söyleyen Erzurum Milletvekili Durak Bey'e göre Bayburt'ta Hart nahiyesinde vuku bulan bu hadise o havalandırma bir ilktir. Oralarda şimdiye kadar isyan edilmemiştir. Oranın halkı daima hükümete mutidirler. Şimdiye kadar bu insanlar hükümetin emri hilafına bir şey yapmamışlardır. Şimdiye kadar orada ne kimse isyan etmiş ne de kimse hükümete karşı gelmemiş ve ne de bundan sonra olma ihtimali mevcuttur. Adı geçenleri affederek bu meseleyi kapatmak gerekir.⁷⁸

Bu görüşmeler esnasında Mustafa Kemal söz alarak şunları söylemiştir: "Hal-i firarda buldukları zamanlarda bir cürüm ika' etmedikleri ne ile ma-lumdur? Bir kere bu cihet Adliye Vekâletince tahkik edilmelidir."⁷⁹ Atatürk bu açıklamalarıyla söz konusu kişilerin affına karşı olduğunu ima etmiştir. Konuyla ilgili detaylı bir açıklama yapılmamıştır.

Görüşmeler tamamlandıktan sonra Erzurum mebusları Hüseyin Avni ve Durak beylerin teklifleri doğrultusunda Şeyh Eşref meselesinde alakadar olanların affına dair şöyle bir kanun çıkmıştır:

Madde 1: Geçen sene Bayburt'un Hart karyesinde tahaddüs eden Şeyh Eşref meselesinde alakadar olanların cümlesi hukuku şahsiye baki kalmak üzere affedilmişlerdir.⁸⁰

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Şeyh Eşref hadisesine katılan kişilerin affedilmesi Atatürk gibi Kâzım Karabekir Paşa'yı da üzümüştür. Kâzım Karabekir Paşa konu ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

"Hart hadisesinden dolayı hükümlüler idare-yi örfiye mıntıkası olan Bayburt divan-ı harbine verildi. Bunlardan birkaçı fail-i asli olarak idama mahkûm edildiler. Muhtelif cezalarla hükmolunan birçok tutuklu Ankara Meclis-i Millisi tarafından affolundular. 18 Mehmetçüğimizin şehit olması 3 subay ve 43 neferden ekserisinin kolsuz ayaksız kalmasıyla bu affın vak'anın tehlikeli mahiyetinin izahıyla itirazın kaile alınmadığı şark kıtaatına bu af pek fena tesir yapmıştır."⁸¹

77 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.10.1337, İ: 97, C: 1, s. 197.

78 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.10.1337, İ: 97, C: 1, s. 198.

79 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.10.1337, İ: 97, C: 1, s. 198.

80 T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.10.1337, İ: 97, C: 1, s. 199.

81 Karabekir, a.g.e., s. 451.

Sonuç

Bayburt hadisesi Milli Mücadele dönemindeki diğer ayaklanmalarla benzerlik göstermekle beraber onlardan ayrıldığı bazı noktalar da vardır. Bu ayaklanma doğrudan Milli Mücadele'ye karşı başlamamış ama onu baltalamaya yönelik bir harekât olarak gelişmiştir. Çünkü şeyhin tutum ve davranışlarının I. Dünya Savaşı'ndan önceki dönemlerde başlaması, halife olan padişahı hedef alması bunu göstermektedir. Söz konusu faaliyetler mevcut otoriteye karşı bir başkaldırıdan ziyade Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında çeşitli bölgelerde oluşan iktidar boşluğundan doğmuş bir hareket olarak da değerlendirilebilir. Söz konusu olayın dini bir kılıf içerisinde takdim edilmesi de Şeyh Eşref'in şahsi hırslarının ve kararsızlığının göstergesidir. Şeyhin İslam âlemini kendisine bağlayacağı, yedi düvel başkanını Hart'a huzuruna toplayacağını, dünyayı ıslah edeceğini belirtmesi hadisenin hedeflerini ve o amaca ulaşmak için neler yapması gerektiğini ortaya koymaktadır. Her ne kadar elindeki imkânlarla göre varmak istediği hedef arasındaki uçurum, Şeyh Eşref'in hayalperest birisi olduğunu akla getirmekle birlikte de onun cahil halk kitlelerine yönelttiği propaganda ve yaptığı işler sıradan birisi olmadığını da göstermektedir.⁸²

Erzurum ve çevresinde İngilizlerin de kıskırtmasıyla Milli Mücadele aleyhinde bazı isyanlar meydana gelmiştir. Kâzım Karabekir'in Sivas'a gitmesini fırsat bilen Şeyh Eşref ve adamları aleyhte faaliyet göstermeye başlamışlardır. Kâzım Karabekir Sivas'tan döner dönmez bu isyanı bastırılmış ve Milli Mücadele aleyhindeki bu faaliyetleri engellemiştir.⁸³

26 Ekim 1919'da başlayıp 24 Aralık 1919'da silahla bastırılan Şeyh Eşref ayaklanması bölge halkından itibar görmemiştir. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Bu durum bölge halkının o dönemde de çoğunlukla okuryazar olması ve sahip olduğu yüksek kültür seviyesiyle alakalıdır.⁸⁴ Şeyhin etrafına toplayabildiği 400-500 kişilik grup bölgenin tamamı dikkate alındığında fazla önem arz etmez. Zira şeyhin etrafında toplananların büyük bir kısmının bölgede eşkıyalık faaliyetinde bulunan kişiler olduğu kaynaklardan anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu ayaklanmayı bölge halkının tamamına mal etmek mümkün değildir.

Hıristiyan din adamları, Ermeni ve Rum papazları, kendi milli emelleri için politika yaparlarken, Pontus ideali için Rum ve Yunan asıllı papazlar birlikte çalışırken, Şeyh Eşref'in din kisvesi altında kendisini şeyh, mehdi hatta peygamber gibi gösterip milli birlik ve beraberliğe ters düşen bir girişimde bulunması ilginç bir gelişmedir.

82 Şen, *a.g.b.*, s. 116.

83 Leyla Kaplan, "Kâzım Karabekir Paşa (1882-1948)", *Kurtuluş Savaşına Yön Verenler Cumhuriyet'in Kuruluşunun 70. Yıl Armağanı*, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara 1994, s. 96.

84 Şen, *a.g.b.*, s. 117.

Günümüzde bazı yazarlar Şeyh Eşref'i suçsuz görmekte ve devletin olaydan dolayı özür dilemesi gerektiğini iddia etmektedirler. Hatta bu düşüncede olanlar bugün Osmanlı Arşivi'nde bulunan ve o dönemde bölgede oluşturulan tahkik heyetinin raporunu yanlış yorumlayarak rapora rağmen askeri harekâta başvurulduğunu dile getirmektedirler. Oysa yukarıda yer verilen 17.12.1919 tarihli ve Darü'l-Ahkâm Azasından Mustafa Tevfik, Mahkeme-i Temyiz Azasından Aziz İlhami ve Ferik Fevzi tarafından imzalanan raporda şeyhin kendisiyle görüşmeye giden Merkez Kadısı Hurşit Efendi'yi rehin aldığı ve tutukladığı belirtilmektedir. Şeyhin tam akıllı biri olmadığı, meczup ve mecnunane hareketlerde bulunduğu ifade edilmektedir. Bölgedeki idarecilerin yardım çağırması basiretsizlik olarak nitelendirilmektedir. Olaya müdahale eden askerlerin basiretsizliğine dikkat çekilmektedir. Şeyh ve adamlarının nefsi müdafaada buldukları yazılmaktadır. Şeyh ve adamlarının siyasi bir amacının olmadığı vurgulanırken şeyhe verilecek teminatın ecnebiler tarafından onaylamasını istediği söylenerek çelişkiye düşülmektedir. Şeyh ve adamlarıyla anlaşmaya varılması askeri müdahaleden kaçınılması önerilmektedir. Dolayısıyla bu rapor kendi içinde çelişkilerle dolu olup devlete karşı isyan etmiş kişi ve etrafındaki grup hakkında net ifadelerden yoksundur. Her iki tarafı da idare etmeye yönelik bir anlayışla yazılmıştır.

Olayın sebebi hakkında farklı görüşler vardır. Mesela isyanın çıkış sebebi bazılarına göre jandarmanın köy içinde bulunan namazgâhta alkol alıp kadınlarla eğlenmesidir. Bazılarına göre ise caminin kilimleri üzerinde aynı hareketin gerçekleşmiş olmasıdır. Bir başka görüşe göre de olayın sebebi jandarmanın köyde şeyhin tekkesi önünde davul çaldırması ve ulema kıyafetiyle içki içilmesidir. Ancak şeyhin 1908'den itibaren bölgede problem çıkarmakta olduğu da görülmektedir.

Bazılarına göre de şeyhin Şiilik propagandası yapması, yeni bir mezhep icat etmesi, kendini peygamber ve mehdi olarak görmesi, devlet otoritesini sarsıcı hal ve hareketlerde bulunması olayın sebebidir.

Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir başta olmak üzere devlet erkânı olaya bu gözle bakarken muhalefette olanlar ise jandarmanın işlediği suçları ön plana çıkarmaktadır.

Bir diğer görüşe göre de bu olay uzun yıllar Bayburt'un il olmasını engellemiştir. İl olduktan sonra da gelişimini etkilemiştir. Bayburt halkı arasında da olaya farklı bakanlar bulunmaktadır. Bir kısım insanlar Şeyh Eşref'i ve yaptıklarını haklı bulurken bir kısım insanlar ise ülkenin zor durumda bulunduğu karanlık günlerde Şeyh Eşref ve etrafındakilerin devlete karşı takındıkları tavı ve verdikleri zararı kabul etmemektedir.

Günümüzde Bayburt nüfusu azalan iller arasındadır. Kanaatimizce bunun sebebi Hart hadisesi değildir. Bölgenin coğrafyası, sosyoekonomik yapısı,

Görüş

iklimi, bitki örtüsü gibi çok farklı sebepler bu sonucu gündeme getirmektedir. Kaldı ki Bayburt bu alanda yalnız değildir. 2013 yılı Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre onu Edirne, Kırklareli, Kütahya, Zonguldak, Kırıkkale, Çorum, Yozgat, Amasya, Tokat, Ordu, Kilis, Tunceli, Erzurum, Muş, Bitlis, Ardahan, Kars, Ağrı ve Hakkâri gibi iller de takip etmektedir.⁸⁵

KAYNAKLAR

1- Arşiv Belgeleri ve Resmi Yayınlar

BCA, 30.18.1.1.3.18.7.

BOA, DH. ŞFR. 653.42.1., 2.

_____ 653.134.1., 2., 3.

_____ 654.1.1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16., 17.

_____ 654.16.1., 2., 3., 4., 5., 6.

_____ 654.22.1

_____ 654.67.1., 2., 3., 4., 5., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15.

_____ 654.86.1., 2., 3., 4., 5., 6.

_____ 655.47.1., 2., 3., 4., 5., 6.

_____ 655.73.1., 2.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 20.10.1337, İ: 97, C: 1.

2- Gazeteler

Albayrak, 28 Kanun-ı Evvel 335, Sayı 56.

3- Telif Eserler, Makaleler ve Bildiriler

ATATÜRK Mustafa Kemal, *Nutuk (1919-1927)*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1997.

AYBARS Ergun, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1994.

DEVELLİOĞLU Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi Yayınları, 12. Baskı, Ankara 1995.

ESENGİN Kenan, *Milli Mücadele'de Hıyanet Yarışı*, Ankara 1969.

KAPLAN Leyla, "Kazım Karabekir Paşa (1882-1948)", *Kurtuluş Savaşına Yön Verenler Cumhuriyet'in Kuruluşunun 70. Yıl Armağanı*, Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Ankara 1994, s. 87-101.

KARABEKİR Kazım, *İstiklâl Harbimiz*, Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, 1. Cilt, İstanbul Ocak 2008.

LERMİOĞLU Ömer Faruk, *Kadirbeyoğlu Zeki Bey'in Hatıraları*, Sebil Yayınevi, İstanbul 2007.

85 *Yıllara Göre İl Nüfusları 2007-2013*, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi: 05.02.2014).

Gazi

Akademik
Bakış

103

Cilt 10
Sayı 19
Kış 2016

SARIHAN Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994.

ŞEN Hasan, "Şeyh Eşref Ayaklanması ve Gümüşhane", *Geçmişte ve Günümüzde Gümüşhane Sempozyumu (13-17 Haziran 1990)*, Ankara 1991, s. 113-117.

TANSEL Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 2. Cilt, İstanbul, 1991.

T.B.M.M. Albümü 1920-2010, I. Cilt, 1920-1950, 2. Baskı, Haziran 2010.

4- Elektronik Kaynaklar

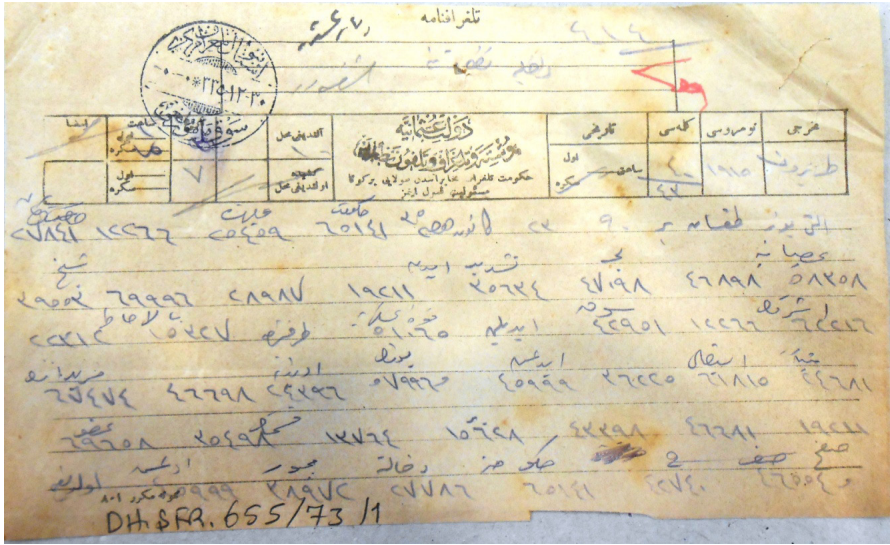
ATMACA Süleyman, "Hart İsyanı / Şeyh Eşref Olayının İç Yüzü", <http://lazarifoglu.blogcu.com/hart-isyani-seyh-esref-olayinin-ic-yuzu-suleymanatmaca/11929434> (Erişim Tarihi: 18.04.2014).

Yıllara Göre İl Nüfusları 2007-2013, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (Erişim Tarihi: 05.02.2014.)

<http://gaybihaberleri.blogspot.com.tr/2013/02/muhyiddin-i-arabi.html> (Erişim Tarihi: 18.04.2014).

Ekler

Ek 1:

Şifreli telgraf örneği⁸⁶

Ek 2:

تلغرافنامه

تاریخ	ساعت	لحا	تاریفی	کلمه	توسعه	مترجم
۱۳۰۸	۱۰	۱۳۰۸	اول	ساعت	۱۳۰۸	۱۳۰۸
۱۳۰۸	۱۰	۱۳۰۸	اول	ساعت	۱۳۰۸	۱۳۰۸

طریقه والی حیدر

DH.ŞFR. 655/73/2

Şifreli telgraf örneği⁸⁷

Ek 3:

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

۹۹۸

۱- ...
۲- ...
۳- ...
۴- ...
۵- ...
۶- ...
۷- ...
۸- ...
۹- ...
۱۰- ...
۱۱- ...
۱۲- ...
۱۳- ...
۱۴- ...
۱۵- ...
۱۶- ...
۱۷- ...
۱۸- ...
۱۹- ...
۲۰- ...

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü

Fon No: 30 18 1 1 - Kuru No: 9 - Dosya No: 18 - İmz No: 7

Hart isyanına katılanların affına dair kanun⁸⁸

87 BOA, DH. ŞFR. 655.73.2.

88 BCA, 30.18.1.1.3.18.7.